

UTFYLLNADSLAGER OCH RESTER AV TRÄKONSTRUKTIONER
FRÅN 1600–1700-TALET VID

MATROSEN 4

Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning i fastigheten
Matrosen 4, stadslager L2015:7789/Stockholm 103:I,
Stockholms stad och län, Uppland

SVERKER HOLMQVIST

Rapporter från Arkeologikonsult 2020:3321

ARKEOLOGIKONSULT
Optimusvägen 14
194 34 Upplands Väsby
Tel: 08-590 840 41

www.arkeologikonsult.se

OMSLAGSBILD: Birger Jarlsgatan från Hamngatan vid sekelskiftet, Fotograf Sjöberg, Bror Hjalmar (1859-1934).

ALLMÄNT KARTMATERIAL:

Fastighetskartan: © Lantmäteriet Dnr: 50007066_140003
Terrängkartan, samt GSD–Översiktskartan: Lantmäteriet (CC0)

© Arkeologikonsult 2020

Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY.

Villkor finns tillgänglig på <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>

UTFYLLNADSLAGER OCH RESTER AV TRÄKONSTRUKTIONER
FRÅN 1600–1700-TALET VID

MATROSEN 4

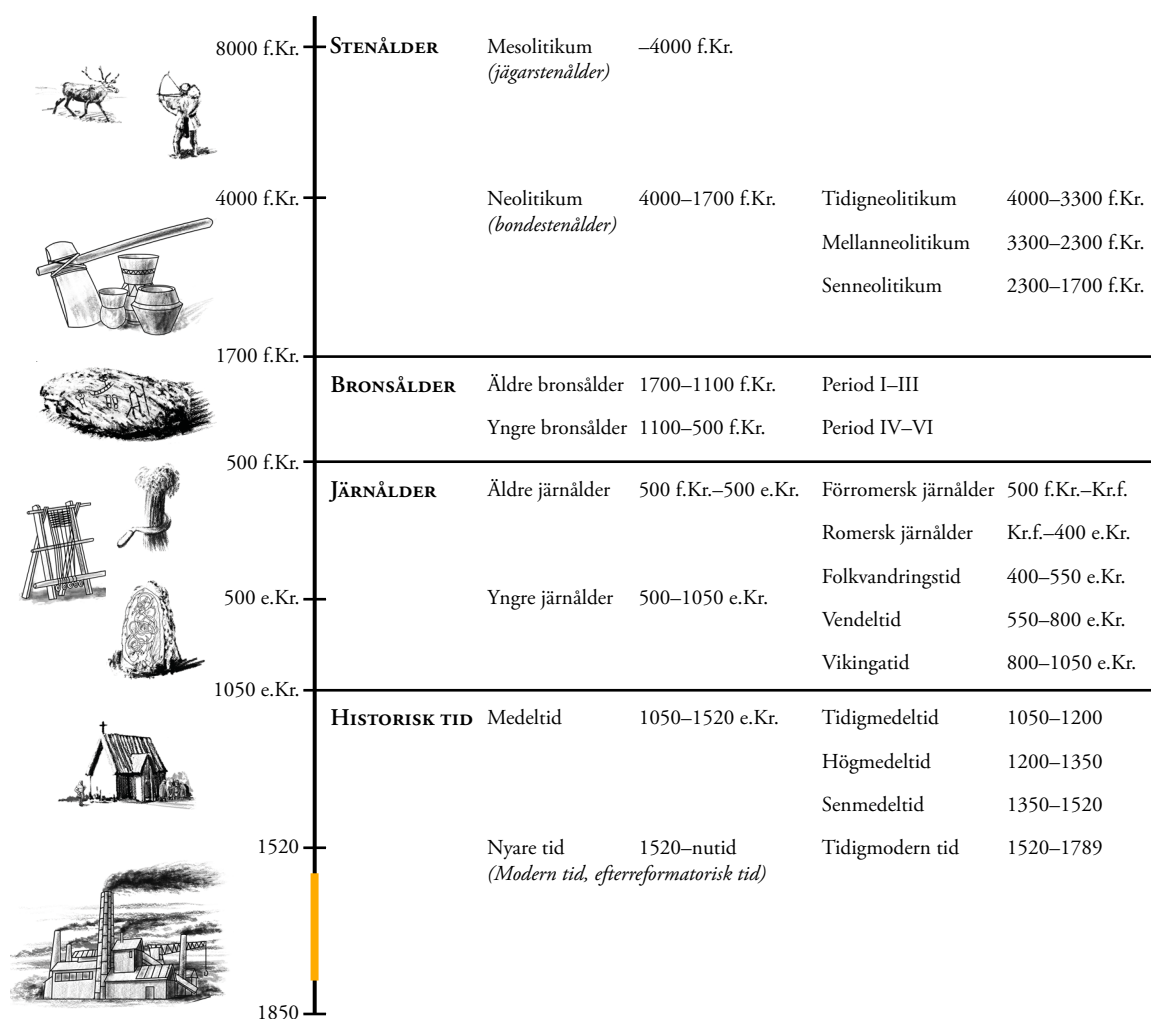
Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning i fastigheten
Matrosen 4, stadslager L2015:7789/Stockholm 103:1,
Stockholms stad och län, Uppland

SVERKER HOLMQVIST

Rapporter från Arkeologikonsult 2020:3321

ARKEOLOGISK PERIODINDELNING

ANTIKVARISK BEDÖMNING

Antikvarisk bedömning anger hur man enligt kulturmiljölagen (1988:950), och till viss del även skogsvårdslagen (1979:429), bedömt lämningen och dess eventuella lagskydd vid registreringstillfället. Den slutgiltiga bedömningen görs alltid av Länsstyrelsen.

Fornlämning är en lämning som omfattas av skydd enligt kulturmiljölagen. För att en lämning ska kunna bedömas som fornlämning krävs att den tillkommit före 1850, är en lämning efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergiven. Det är förbjudet att utan tillstånd från länsstyrelsen rubba, ta bort, gräva ut eller på annat sätt ändra eller skada en fast fornlämning.

Möjlig fornlämning innebär att man vid registreringstillfället inte kunnat ta ställning till om lämningen är en fornlämning

eller inte. Lämningen måste vara bekräftad i fält. Möjlig fornlämning kan även anges för en lämning som har undersökts i samband med en arkeologisk undersökning, men där man inte fastställt lämningens utbredning.

Övrig kulturhistorisk lämning används för kulturhistoriska lämningar som har tillkommit efter 1850, men som ändå anses ha ett antikvariskt värde. Bedömningen används även för vissa lämningar som inte uppvisar fysiska spår, t.ex. fyndplats eller plats med tradition.

Ingen antikvarisk bedömning används för lämningar som blivit helt borttagna genom en arkeologisk undersökning eller förstörda. Inget skydd enligt kulturmiljölagen kvarstår. Lämningar som endast är kända via kartmaterial, skriftlig eller muntlig källa och inte har kunnat återfinnas i fält kan inte heller ha en antikvarisk bedömning.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING	6
HISTORISK BAKGRUND	7
TIDIGARE UNDERSÖKNINGAR	8
GENOMFÖRANDE	8
RESULTAT	9
Provgropar	9
SLUTSATS	13
REFERENSER	14
Litteratur	14
Arkiv	14
ADMINISTRATIVA UPPGIFTER	15
BILAGOR	16
Bilaga 1. Kontexttabell	16
Bilaga 2. Fyndtabell	17

INLEDNING

Arkeologikonsult har på uppdrag av Länsstyrelsen i Stockholms län under november 2019 utfört en arkeologisk undersökning i form av en schaktningsövervakning inom fastigheten Matrosen 4, Östermalm, Stockholms kommun (figur 1). Anledningen till uppdraget var att fastighetsbolaget Vasakronan ville undersöka fastighetens rustbädd och grundläggningsspåls kondition för bedömning av eventuellt grundförstärkningsbehov.

Planerad åtgärd var att initialt gräva fem provgropar i restaurang Riches källare ned till ett djup som kunde blottlägga fastighetens rustbädd/grundläggningsspåls.

Provgropar med ytmått ca 1 x 1 m planerades att handgrävas ned till cirka 1 m under källarens golv-yta.

Syftet med den arkeologiska undersökningen var att med ett vetenskapligt arbetssätt dokumentera och analysera de eventuella kulturlager och/eller konstruktioner som framkom under schaktning.

Figur 1. Kvarteret Matrosen markerad med blått på Fastighetskartan. Skala 1:2 000.

HISTORISK BAKGRUND

Ån Rännilen som förband sjön Träsket med Nybroviken gick tidigare genom området ungefär i Birger Jarlsgatans nuvarande sträckning. På 1600/1700-talet fanns i området träkåkar, handelsbodar och bryggkonstruktioner (Fredriksson 1990). Strandlinjen gick då rakt igenom det område där Matrosen 4 ligger idag (figur 2).

Matrosen 4 byggdes mellan åren 1894-1895 och byggdes som tre separata fastigheter, som sedan slogs ihop (BeBR). Detta var strax efter det att Birger Jarlsgatan anlades.

Figur 2. Karta över strandlinjen vid 1600-talets mitt och tidigare vrakfynd lagd över dagens gatunät. Notera läget för kvarteret Matrosen (markerad blått) (karta efter Hans Hansson/Monica Fredriksson 1985). På Fastighetskartan i skala 1:4 000.

TIDIGARE UNDERSÖKNINGAR

År 1975 schaktades kvarteret Matrosen Skravelberget Mindre (söder om Matrosen 4). Både liggande och stående stockar framkom och tolkades som del av kajanläggning (SR 402).

I fastigheten Matrosen 2, i nordväst gränsande till Matrosen 4, schaktades inför grundförstärkning år 1983 ned till cirka 1 m djup och en viss mängd his-

toriskt material påträffades bland annat ett antal keramikskärvor, ben och ett trälager (SR 746).

På Ingmars Bergmans gata strax norr om Matrosen 4 schaktades det år 1997 för fjärrkyla. Schaktmassorna bestod uteslutande av sentida material och berggrund nåddes efter halvannan meter (SR 1125).

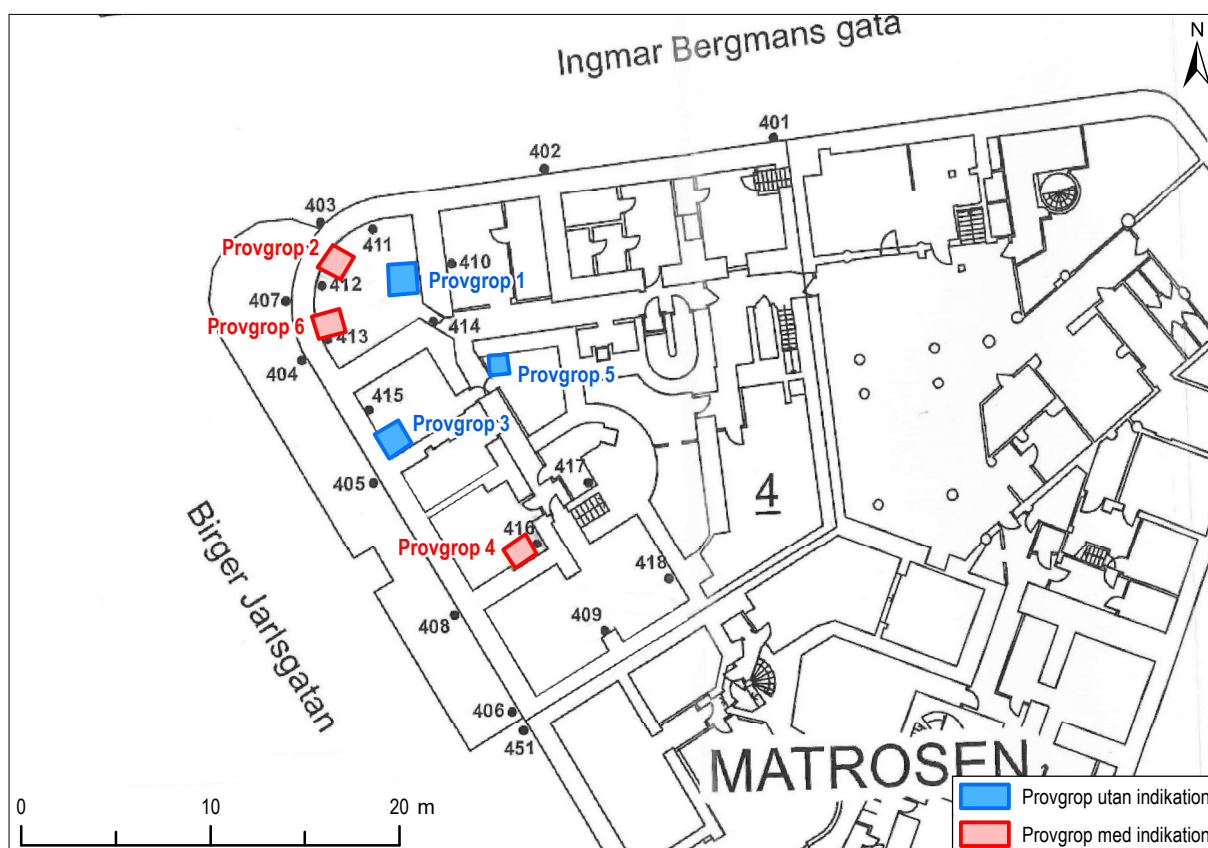
GENOMFÖRANDE

Undersökningen startades med en arkiv- och kartstudie för att sammanställa en översiktlig fornlämningsbild av området Matrosen, samt för att identifiera eventuellt tidigare arkeologiska undersökningar inom området.

Platsen för de nu aktuella provgroparna låg i källarutrymmena under restaurang Riche inom fastigheten Matrosen 4. Inmätningarna av schakten gjordes

analogt och digitaliserades sedan in på befintligt ritningsunderlag. Endast daterande fynd och fynd i avsatta lager tillvaratogs.

Initialt togs fem provgropar upp (figur 3). Tömningen av groparna gjordes dels för hand dels med sugbil. Då man inte fann tillräckligt med pålar i de fem groparna togs en sjätte grop upp i det norra källarutrymmet. Den nya gropen gav full utdelning då både rustbädd och pålar kunde provtas.

Figur 3. Provgropars läge i Matrosen 4. Skala 1:400.

RESULTAT

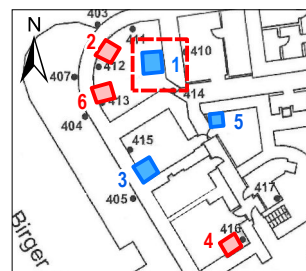
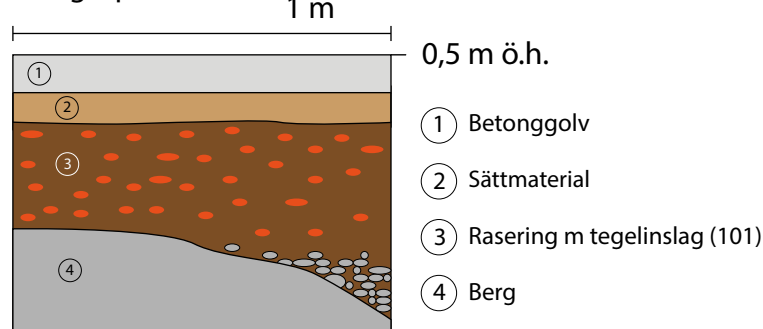
Provgropar

Provgrop 1

Provgrop 1 mätte i ytan 1 x 1 m. Grävning för hand skedde till ca 0,50 m under golvyta varpå berggrund påträffades. Gropen lämnades då utan vidare åtgärd.

Arkeologisk beskrivning: Under ett 0,1 m tjockt betonggolv fanns 0,1 m sättmaterial som vilade på ett äldre kompakt raseringslager (101) som mätte 0,25 – 0,50 m i tjocklek som i sin tur följdes av berggrund (figur 4). Raseringslagret innehöll endast två rostiga spikar som ej tillvaratogs.

Provgrop 1

Figur 4. Provgrop 1 sektion från N. Skala 1:20. Lokaliseringskarta i skala 1:600.

Provgrop 2

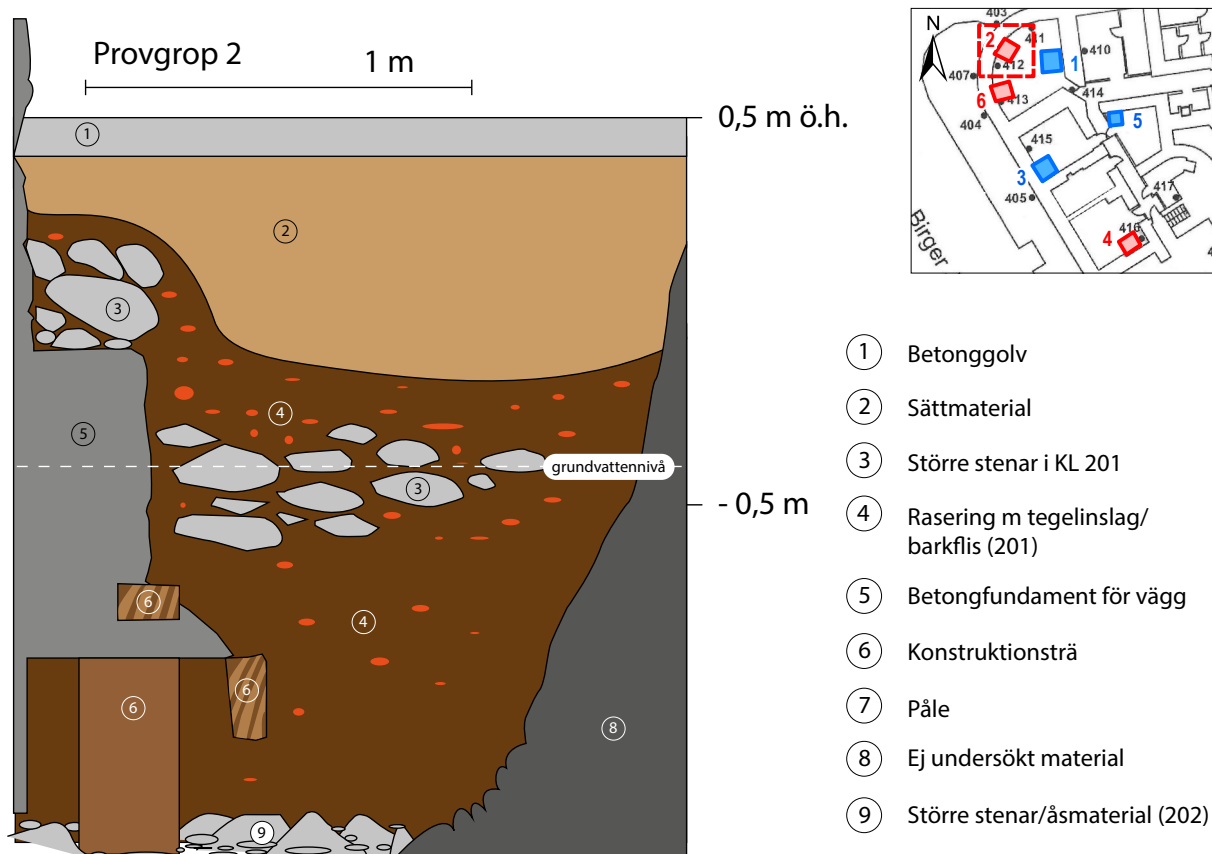
Provgrop 2 togs upp i samma rum som provgrop 1 och mätte 1 x 1,70 m i ytan och grävdes ned till ca 1,80 m både för hand och med sugbil. Rustbädd och pålar framkom då tydligt och kunde provtas (figur 5).

Arkeologisk beskrivning: Direkt under betonggolvet (tjocklek 0,10 m) låg ett grått sättsandslager med en tjocklek mellan 0,20 - 0,50 m. Lagret innehöll mot slutet något byggplast, i övrigt inga fynd. Under detta följde ett raseringslager (201) upp till 1,50 m tjockt och innehöll fynd av keramik (bl a fot från en trebengryta, fyndnr 3), några kritpipsfragment, glasstämpel från flaska (Biörknäs glasbruk 1736 - 1785 fyndnr 8) och något djurben. Lagret var relativt kompakt med inslag av kantig sten och tegelkross. Grundvatten kom 0,90 m under golvnivå varvid länsypump sattes in. Mot botten ökade inslaget av åsmaterial dvs runda stenar och grus (202).

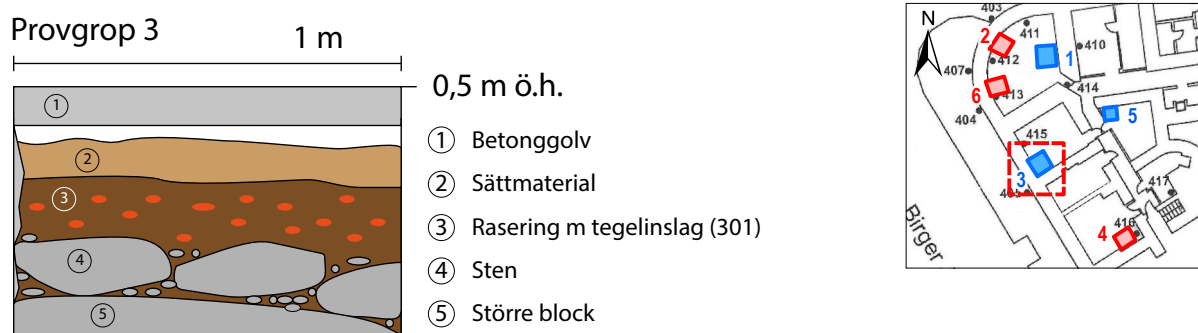
Provgrop 3

Provgrop 3 mätte i plan ca 1 x 1 m och slamsögs initialt till ca 0,40 m under golvnivå då stora stenar omöjliggjorde vidare avancemang. Det alltför kraftiga stenmaterialet bedömdes förhindra möjligheten att inom rimlig tid nå rustbädd/träpålar. Gropen lämnades därför utan vidare åtgärd.

Arkeologisk beskrivning: Under betonggolvet kom sättmaterial 0,10 m i tjocklek. Under det följde ett kompakt raseringslager med en tjocklek av 0,20 m (KL 301). Lagret innehöll jord, små stenar och tegelkross dock inga övriga fynd (figur 6).

Figur 5. Provgrop 2 sektion från SV. Skala 1:20. Lokaliseringskarta i skala 1:600.

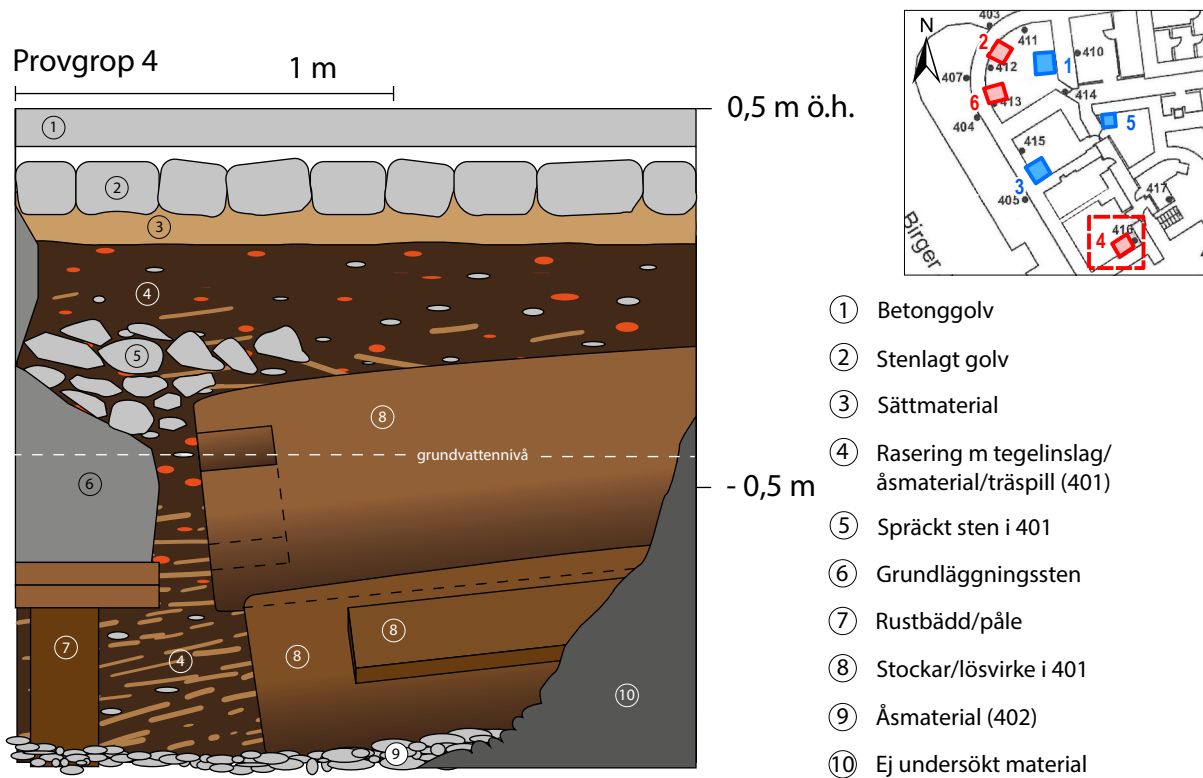
Figur 6. Provgrop 3 sektion från S. Skala 1:20. Lokaliseringskarta i skala 1:600.

Provgrop 4

Provgrop 4 mätte initialt vid ytan 1,30 x 1,30 men utökades senare till 1,30 x 1,70 för ökad åtkomlighet vid grävning (figur 7). Gropen ömsom slamsögs ömsom handgrävdes ned till ett djup av ca 1,80 m under golvnivå då provtagning av pålar kunde utföras.

Arkeologisk beskrivning: Under betonggolv följde ett stenlagt golv av huggen rektangulär sten, ca 0,12 x 0,20 m med en tjocklek 0,15 m. Stenen vilade i sättsandslager med en tjocklek av 0,10 m.

Under det följde ett kompakt svartbrunt lager av äldre karaktär med en tjocklek av 1,50 m (401). Lagret var mot väggen uppblandat med större stenar (figur 7)

och innehöll några bitar keramik (yngre rödgods, porslin etc fyndnr 11-14), kritpipsfragment och brunt butelglas (fyndnr 15).

Provgrop 5

Provgrop 5 var i ytan trapetsoid till sin form och mätte där 0,50 x 0,50 x 0,40 m och grävdes till 0,30 m under golvnivå då ett antal större stenar hindrade vidare forcering. Efter provborrning konstaterades att man därunder nått berggrund och gropen övergavs.

Arkeologisk beskrivning: Under betonggolv låg grus och tegelkross i ett luckert lager ca 0,30 m tjockt (501). Inga fynd framkom. Därunder låg större kantiga stenar ca 0,20 - 0,30 m i diameter. Dessa stenar vilade på småsten och berggrund (figur 9).

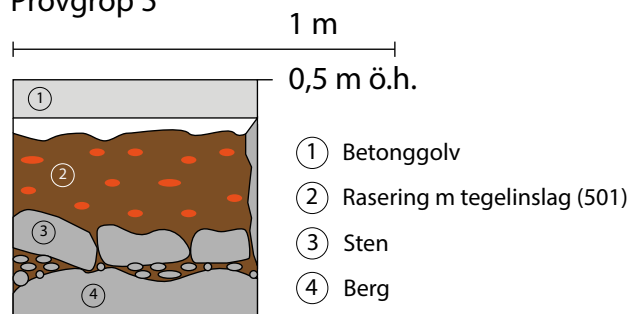
Provgrop 6

Provgrop 6 togs upp då de tidigare groparna inte givit tillräcklig möjlighet till provtagning. Provgropen

mätte vid ytan 1,2 x 1,35 m och grävdes och slamsögs ned till 1,75 m under golvnivå då grundläggningsspålar kunde blottläggas och provtas.

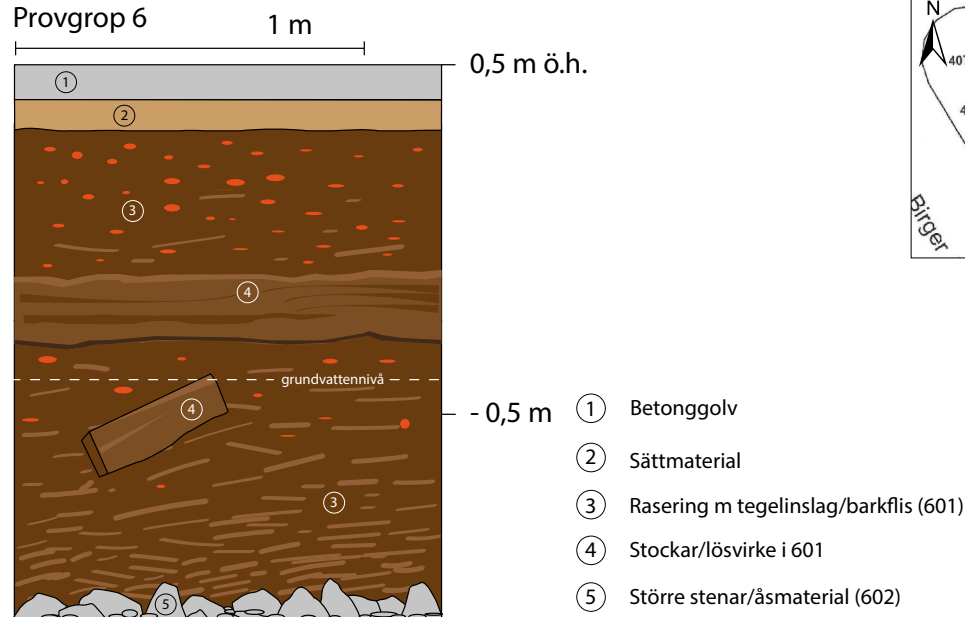
Arkeologisk beskrivning: Under betonggolv låg krossgrus och sand som sättmaterial. Efter 0,10 m framkom ett mörkare och mer kompakt lager (601) med tegelinslag. Handgrävning vidtog ned till det djup som krävdes för att grundläggningsspålar skulle kunna besiktigas. Under grundvattennivå framkom löst liggande fyrkantiga trästockar och mängden barkflis och träspill ökade. Möjligen beror detta på att det varit bättre bevaringsförhållanden under grundvattnet. Två bitar keramik hittades (fynd 16 och 17). I övrigt var lagret ej fyndförande. Mot botten fanns större stenar och åsmaterial (602) (figur 10).

Provgrop 5

Figur 9. Provgrop 5 sektion från Ö. Skala 1:20. Lokaliseringskarta i skala 1:600.

Provgrop 6

Figur 10. Provgrop 6 sektion från SV. Skala 1:20. Lokaliseringskarta i skala 1:600.

SLUTSATS

Fynden från de äldre massorna i provgroparna utgjordes av keramik (yngre rödgods, porslin och majolika), kritpipsfragment och ett glassigill från Björknäs glasbruk som dateras till 1600-/1700-tal. Troligtvis härrör de från avfall och rivningsmassor från den omgivande bebyggelsen längs Rännilens strand. Området på den västra stranden tjänade exempelvis som upplag av sopor under 1700-talet (Fredriksson 1990). Ett kritpipshuvud (fynd-nr 9) och ett glassigill (fynd-nr 8) tillhvaratogs. Övriga fynd gallrades.

De tjocka träpålar som hittades i provgrop 4 kan eventuellt kopplas till de kajanläggningar och bryggkonstruktioner som blev vanligare under 1600-/1700-tal (Fredriksson 1990).

Att mängden trä ökade under grundvattennivån kan delvis bero på att bevarandeförhållanden där var bättre.

Figur 11. Karta över Stockholm av Stadsingenjör Petrus Tillaeus, 1733. Den ungefärliga platsen för det senare tillkomna kvarteret Matrosen är markerad i rött. Ej rektifierad, norr är åt höger i bilden.

REFERENSER

Litteratur

MONICA FREDRIKSSON (1985). *Dold bebyggelse kommer i dagen*. Stadsvandringar 9. Stockholms Stadsmuseum.

MONICA FREDRIKSSON (1990). *Vattenvägen från Karlaplan till Nybroviken*. Stadsvandringar 13. Stockholms Stadsmuseum.

Arkiv

BeBR – Bebyggelseregistret (<http://www.bebyggelseregistret.raa.se/>)

SR – Stadsarkeologiskt register (<https://stadsarkeologisktregister.stockholm.se/>)

Kartor

KARTA ÖVER STOCKHOLM MED MALMAR, 1733
Stockholm, Södermanland och Uppland
Stockholms stadsarkivs kartsamling NS 442,
SE/SSA/0234/J 2 A:16
General Charta öfwer Stockholm med
Malmarne Åhr 1733
Upphov: Tillaeus, Petrus

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Arkeologikonsults projektnr:	3321
Länsstyrelsens dnr:	431-44544-2019
Länsstyrelsens beslutsdatum:	2019-10-14
Beställare:	Vasakronan AB
Uppdragsnr i KMR:	201901218
Län:	Stockholm
Landskap:	Uppsala
Kommun:	Stockholm
Socken:	Stockholm
Fastighetsbeteckning:	Matrosen 4
Berörda fornlämningar:	103:1/L2015:7789
Typ av undersökning:	Schaktöverakning
Utförandetid, fältarbete:	November 2019
Inmättningsmetod:	RTK-GPS
Koordinatsystem:	SWEREF99 TM
Höjdsystem:	RH 2000
Projektledare:	Sverker Holmqvist
Rapportansvarig:	Sverker Holmqvist
Fältpersonal:	Sverker Holmqvist
Fyndfotografering:	Sverker Holmqvist
Planer och layout:	Mikael Bertheau och Matilda Nohrstedt
Kvalitetsgranskning:	Michel Carlsson
Fynd:	Fynd tillvaratogs och förvaras hos Arkeologikonsult i avvaktan på fyndfördelning

Fornminnesregistret (FMIS) stängdes ner 1 januari 2019 och har ersatts av Kulturmiljöregistret (KMR). I denna rapport hänvisas till lämningsnumren i KMR i kartor och text.

BILAGA 1. KONTEXTTABELL

Provgrop	Lager	Beskrivning	Längd (m)	Bredd (m)	Tjocklek (m)
1	101	Kompakt raseringslager med tegelinslag och småsten	1	1	0,25-0,50
2	201	Raseringslager med tegelinslag, kantig sten, keramik och glas	1,7	1	1,10-1,50
2	202	Åsmaterial och större stenar	1,7	1	
3	301	Kompakt raseringslager med tegelinslag och småsten	1	1	0,2
4	401	Raseringslager med tegelinslag, kantig sten, barkflis och lösvirke	1,7	1,3	1,5
4	402	Åsmaterial	1,1	1,3	
5	501	Grus och tegelkross. Lucker karaktär	0,5	0,5	0,3
6	601	Kompakt raseringslager med tegelinslag och småsten	1,35	1,2	1,5
6	602	Åsmaterial och större stenar	1,35	1,2	

BILAGA 2. FYNDTABELL

Provgrop	Fynd-nr	Lager	Sakord	Föremålstyp	Del	Godstyp	Färg	Antal frag.	Datering	Notering	Gallrad
1	1	101	Järn-spik	Spik				2			X
2	2	201	Kärl	Fat	Mynning/ Handtag	Yngre rödgods	Svart/silvrig glasyr	2			X
2	3	201	Kärl	Trebensgryta	Fot	Yngre rödgods		1	1600- 1750?		X
2	4	201	Kärl	Kruka	Mynning/ Buk	Yngre rödgods	Ljusröd	1	16/1700-tal	Ej glasyr	X
2	5	201	Kärl	Skål	Botten/ Buk	Yngre rödgods	Ljusröd	2	16/1700-tal		X
2	6	201	Kärl	Skål	Botten/ Buk	Glas	Blå	1	?		X
2	7	201	Kärl	Skål	Mynning	Glas	Ofärgat	1	?		X
2	8	201	Kärl	Flaska	Stämpel	Glas	Grönbrun	1	1736-1785	Biörknäs	
2	9	201	Pipa	Kritpipsfrag- ment	Huvud	Kritpipsfragment	Gråvit	1	Tidigt 1700?	Krönt HB?	
4	10	401	Pipa	Kritpipsfrag- ment	Skaft	Kritpipsfragment	Gråvit	2	?		X
4	11	401	Kärl	Kruka	Mynning/ botten	Yngre rödgods	Brun-gul	2	16/1700-tal		X
4	12	401	Kärl	Silkärl	Botten	Yngre rödgods	Rödbrun	1	?		X
4	13	401	Kärl	Krus	Mynning	Porslin	Vit	1	17/1800-tal		X
4	14	401	Kärl	Krus	Mynning	Porslin	Gulvit	1	17/1800-tal	Växtdekor	X
4	15	401	Kärl	Flaska	Hals	Glas	Brun	1	?		X
6	16	601	Kärl	Fat	Mynning	Yngre rödgods	Ljusröd vit/ gul glasyr	1	1600-tal		X
6	17		Kärl	Fat	Mynning	Majolika	Blå dekor på vit botten	1	1600-tal		X

Rapporter från Arkeologikonsult 2020:3321